

Կ Ա Ի Է Թ Ռ Զ Ո Ւ Ն Ը

ԵՆ Ի ԶԵՌԱՅ ՅԻՍՈՒՄԻ
ԹՐԻԿԱՅ ԹՐԻԶՆԻԿԱՅ ԿԵՆԴԱՆԻՑ:

Ի Նազարէթ*, ծաղկանոց քաղաք
Արմահմալ մը շուքքմ տակ,
Ուր Մարիամն մօտ էր տըմակ,
Ջըսամ տըղայք հաւաքուեր եմ,
Ձեռմերն իրենց վարդով եմ լի,
Եւ այն ծաղկով** որ կը բուսնի
Խառն ըմդ ցորենմ:

Յատակը կաւ աղբեր մը քով
Դըթեմ կակուղ բոնը մեղմով.
« Կեանմք, գոչէ, հոս* ժըպտեղով
Զօրագլուխմ այն ծիւր զընդիմ.
Այս շուրքմ քով, տակմ այս շուքիմ
Կ'առաջարկեմ գործ մի զըւարթ
Ուշ դըրէք արդ:

« Կը տեսմէ՞ք հողը շէկ գոյնով,
Շրմնըք ամկնց մատով, բուծով
Մամուռն տակ երգող թըռչնակմ
Կամ գեղեցիկ մի ծիծեռնակ.
Որում որ գործն ըլլայ աղուոր
Մեր համդիսիմ ըլլայ թագուոր
Ամբողջ մէկ օր »:

Սկսամ գործի ամենքը մէկ,
Վեր քաշուան եմ վաղ իրենց թիւք,
Ամենքմ յաջող թէ անյաջող
Թըրմեմ զամգեմ այն կարմրուկ հող.
Եւ թըռչնիկներն եռամղազիմ
Ամմիշապէս դըմեմ գետիմ
Վերայ մարգիմ:

Բայց այն խըմբիմ մէջ մամկակամ
Ամէնքը մէկ կ'ուզեմ մակամ -
Եւ խոսկեցաւ յամկարծ դաշտիկմ
Իրենց վէճով, կազով սաստիկ.
Ամէմ մէկմ իր գովէ թըռչնակ,
Ամենք կ'ուզեմ այն մըղցամակ
Այն աղուոր թագ:

Միմէ վիճէր գումըք այն մամկակամ
(Արուեստուրաց շատ բնական բամ)
Կու գայ տատրակ մ'ազմի գողտրիկ
Համզիւի հոմ տեղ մամբում մօտիկ,
Չարդ մը կ'առնու այն մամկակմ միմ,
Ցըցնէ ամոր, որ խըմղազիմ
Գայ իր ձեռքիմ:

* Նազարէթ* ծաղիկ կը Թարգմանուի:

** Կակաւ, հարսեակ:

Եւ իրեն միւս թաթով փափկիկ
Կ'առնու իրեն շինան թըռչնիկ,
Եւ զարմացան զընդիմ առջիւ.
Վըրամ փըչէ շուռչ մի թիթեւ.
Եւ Յիսուսի շըրթերում տակ
Կը ծըծի մի մոյմ մըմամակ
Ջըմքուշ տատրակ:

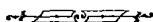
Ժօժայ թըռչնիկմ իր մատիմ վրայ
Նայի երկիմք և վեր ալմայ . . .
Չարմամն մախ լըռիկ մընջիկ,
Ժըպտիմ, սակայմ սոսկամ սաստիկ.
Ապա զըւարթ գումըք կարդայ
« Կեցցէ՛ Որդիմ Մարիամայ
Տէր մեր արքայ »:

Դուր ոտից տակ ցանեմ միւղեք,
Ցանեմ կարմիր, մերմակ վարդեք,
Ցանեմ կակաւ, կուսանաղիկ . . .
Հուսկ ծըռեցիմ իրենց գըլխիկ
Եւ կ'երգէիմ. « Կեանմք, յաղթուի՛րմ . . .
Յիսուս, արքայ մեր ամենում,
, ձեզ օրհնուի՛րմ »:

Եւ եմ կաւէ թըռչնիկս այս հէք,
Հոգւոյս թեւերն եմ դիւրաբեկ,
Բայց Յիսուս քու Անետարմ
Իմծի կեանց ցըցուց ճամբամ.
Ձեւ ապրի ամօմ իմ, քեզ յուսայ,
Աստուած իմ, դու իմ գերակայ
Տէր և Արքայ:

Թարգ. Հ. Ա. ԱՆՔԻԿԱՆ

Հ. ՏԸԼԱԲՈՐ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

1. Բաղդատուծին Տպագիր Սոկրատի
եւ Երուսաղեմի ձեռագրին, հրատարակիչ
Սահակ Եպիս. Խապայեան, ի տպ. Առաքելա-
կան Ս. Արտոյ Ս. Յակոբեանց յերոսա-
ղիմ, 1898:

Հնդհանուր ուղտալուծեան և կրօնատեան
Հայերով ողջունեցաւ՝ Սոկրատայ Սըւ-
լատիկոսի Ելեղեցական պատմութեան Հայե-
րէն Հին թարգմանութիւնն, որ անցեալ տա-
րի (1897) լոյս տեսաւ Էջմիածնի տպա-
րանէն, արդեամբք արժանապատիւ Միսրոպ
վարդապետի Տէր Մովսիսեան, որուն Հմուտ
եներածութիւնն յիրաւի ամենայն գովեստից

արժանի է: Միայն մէկ կամ երկու բանաւորք եղան¹, որքան կը յիշեմ, որք մի բանի արդար դիտողութիւնները ըրին նոյն զրոց հրատարակութեան ինչ ինչ թերութեանց մասին. օրինակ իմն, տպագրական սխալներու և ձեռագրի ակնյայտնի վրիպակները անփոփոխ թողուան. որոց՝ յարգելի հրատարակիչն Արարատ թերթին մէջ² պատասխանելով, տպագրութեան դժուարութիւնները պատճառ կը բերէ այն բանին, թէ և գոհացուցիչ չէ այն: Յառաջ քան զայդ, Սոկրատայ յառաջաբանին մէջ՝ յիշեմ, կը ծանուցանէ Տէր Մովսիսեան, թէ «համզուելով որ ստրկական յունարան թարգմանութիւնը եթէ կէտադրութեամբ չորոշուի, շատերի համար աւելի անհասկանալի կը լինի, վճռելի հե-

տեւել յունարէն բնագրի կէտադրութեանը»³. և միանգամայն նայելով թէ «Մեծ Սոկրատայ յունարան բնագրի շատ անհասկանալի կամ դժուար հասկանալի հատուածներ ունի, կը յաւելու նոյն ինքն, որ միայն յունարէնի օգնութեամբ կ'հասկցուի, աշխատել է ծանօթութիւններով փոքր թերթերով տալ»⁴. Յետ այս ծանուցման՝ ի հարկէ մարդ աւելի բանի մը կը սպասէ՝ քան ինչ որ է, և յուսախար կ'ըլլայ՝ երբ զննող աշօք կը կարդայ գիրքը և կը համեմատէ զայն յունարէնի հետ: Նախ կ'իտադրութեան դառնով, մէջ բերենք մի ո՞ր է օրինակ, յորում պիտի տեսնուի թարգմանչին չափազանց կապուածութիւնը բնագրին և հրատարակչին անմտադրութիւնը կէտադրութեան մասին.

ԳՐԻԲ Ա. ԳԼ. Ա. (էջ 2, տող 1-4).

«Իսկ մեր նախագրեալ շարագրել զառի նմանէ մինչեւ առ յեկեղեցւոյն եղելոյ պատճառայն: Սկիզբն յորոց նոյն...»⁵ արասցուք ոչինչ պատմութեան դժարանշոյ՝ հոգ տարեալ:

Ուրիշ տեղ մը դարձեալ յառաջաբանին մէջ կը կարդանք, թէ Տէր Մովսիսեան ամբողջ Մեծ Սոկրատայ բաղդատելով յունարէն բնագրին հետ, «համեմատութեամբ սրբագրել եմ, կ'ըսէ, մեր ձեռագրի սխալները, որոշել բնագրի և թարգմանութեան մէջ եղած տարբերութիւնները»⁶, և այլն: Իրաւ է, կը տեսնենք, որ մերթ կը սրբագրէ նա և մերթ թերի մասերը կը լրացնէ բնագրին վրայէն, և երբեմն ալ դիտողութիւններ կ'ընէ, ծանօթութիւններ կը գնէ, և այլն. բայց ընդհակառակն ուրիշ իրքան տեղեր կարծես յարգանքով կը վարուի թարգմանչին և զրչագրաց ալլանդակ սխալներուն հետ, մոել թէ տարտամ բացատրութեանց վրայէն սահելով

ԳԼ. Ա. 5 (էջ 5, տող 13-16).

«Ἡμεῖς δὲ προθεμενοὶ συγγράψαι τὰ ἐξ ἔκλεινου μέγρι, τὰ τῆδε περὶ τὰς ἐκκλησίας γενόμενα, τῆς ὑποθέσεως ἀρχὴν, ἐξ ὧν ἔκλεινος ἀπέλιπε, ποιησόμεθα. Οὐ φράσεως ὅγκου φροντίζοντες,

կ'անցնի, և ուր որ կարելի էր իմաստը պարզել կամ լրացնել՝ կամ անշատելով միայն զած բաները և անոց մասերը, և կամ բառի մ'անշատ մասերը միանցնելով, հրատարակիչն այնքան լուռ և անխռով կ'անցնի, որ և ոչ փոքրիկ կասկած մի կ'ուզէ արթնցնել ընթերցողի մտքին մէջ, որպէս թէ բնաուղղելու կամ դիտողութեան արժանի բան մը չըլլար անդ: Ոչ նուազ իրաւ է դարձեալ, թէ այդ շահագրգիռ եկասիրութիւնն զգալու տաքար ոչ քաջ յունագէտ և ոչ ալ չայլաբան թարգմանչի հանդիպել է, որու թարգմանութեան արուեստն յայնմ միայն կը կայանայ, որ յունարէն բառերուն դիմաց համապատասխանող հայերէն բառեր գնէ, յունա-

1. Տես Բագրևաշէկ, 1897, դեկտ. 565-575.
«Սոկրատայ հին թարգմանութեան հրատարակութեան և Մ. Խորենացի». Հ. Բ. Մարգինեան: 2. 1898. Թիւ Գ և Դ. մարտ և ապրիլ. «Սոկրատայ պատմագիր և Մ. Խորենացի». 169, ծանօթ.:

3. Այս տեղ ἀπέλιπε, երող բառն կը պակտի, որ կը գտնուի Երուսաղէմի ձեռագրերն մէջ:

Հրատարակիչն առանց դիտողութեան մ'ընելու անցնի է:

4. Յունարէն ὅγκος փրճօց կը նշանակէ «Պերճութեան, շքեղութեան, պաճուճանք, բարձրութեան բանից կամ ոճոյ»:

5. Հրատարակութեան Henrioi Valesii, Augustae Taurinorum, 1746.

6. Յառաջաբան Մեծ Սոկրատայ, էջ Գ-Դ.

րինին հօղովներով, նախգիրներով, բայերու նոյն ժամանակներով, և մի և նոյն կարգով. որով յաճախ՝ հայ զգեստի ներքեւ՝ հրէշ մ'է որ գուրս կ'ենէ թարգմանին գրչին; զոր անկարելի է հասկնալ առանց բնագրին օգնութեան:

Ներկայ (1898) տարւոյս մէջ, ի մեծ զուգութիւն բանասիրաց, Գեր. Սահակ Խապայեան եպիսկոպոսն ի լոյս ընծայեց Երուսաղեմի տպարանին, « Բաղդատութիւն տպագիր Սոկրատի և Երուսաղեմի ձեռագրին », 95 էջերով տետր մի, որ բաւական լոյս կը սփռէ իւր ընտիր ընթերցուածներով և կ'օգնէ սրբագրելու տպագրին ոչ ասկաւ սխալները: Տետրին սկիզբը կը գտնեն ընթերցողը բացատրուած սոյն հրատարակութեան պատճառները, որք են. « Ա. Յիշեալ պատմութեամբ հետաքրքրուող հայ բանասէրները՝ սխալ ընթերցմամբք, որք իրենց յաճախութեամբ պատմութիւնը խրճատացուցեր են, սխալ զաղափարներ կազմել զերծ պահպանելու: Բ. Արժ. Մետրք վարդապետին... դիրքութիւն տալու, որ իրենց բաղմասխալ և պակասագիր օրինակը վերականգնէ և նոյնին երկրորդ հրատարակութիւնը

աւելի կատարելագործէ»: Եւ Գ, որ զիստոր զորինչ եղեր է այս բաղդատութեան ձեռնարկելու, այն է. « Եզրակացնել թէ կրկին ձեռագիրները (Էջմիածնին և Երուսաղեմին) միմեանցից բոլորովին տարբեր օրինակներէ արտագրուած են. Երուսաղեմինը աւելի վստահելի և ընտիր օրինակ է լեզուի օրինաց համաձայն ընթերցուածովը. ուստի Էջմիածնի օրինակին մէջ աչքի զարնող պակասութիւնք չկան Երուսաղեմի օրինակին մէջ»: Այս, եթէ ընդհանուր կերպով նկատենք՝ այդպէս է, ինչպէս յայտնի կը տեսնուի բաղդատութեան մէջ երկուքին դէմ առ դէմ գրուած տարբեր ընթերցուածներէն. բայց երբ երկուքն եւս համեմատուին ըստգրին հետ, պիտի համոզուինք, որ Երուսաղեմի օրինակին մէջ եւս կան ոչ նուազ աչքի զարնող կարեւոր վրիպակներ, որք ընդհանուրապէս չեն գտնուիր Էջմիածնի ձեռագրին մէջ: Ի հաստատութիւն ըսածիս՝ կը դնեմ աստ հետեւեալ մի քանի օրինակներ՝ որք աչքիս պատահեցան, որ եթէ դիտող աչոք քննուի և բաղդատուի բնագրին հետ, անշուշտ ուրիշ շատեր եւս պիտի գտնուին:

ԵԶՄԻՍԵՆԻ ՏԳՆԳԻՐ

33. գ. Քանգի միոյ ի քաղաքացն կիսկոպոսի.

36. Է. Մինչեւ ցթագաւուութիւն նոր Թէոդոսի եհաւ.

21. գ. Քանգի Սարինոս որ յԵրսաղիս Թաակա.

78. Ժա. Որ յԱլտրիս եպիսկոպոս Էրեացեաց՝ հատողաց զհամագոյութիւն.

179. Է. Գոչէին յերկարս նենգութիւնս կրել.

183. Ժր-Ժա. Նախ Ղիթորիոս Էպիսկոպոս եպիսկոպոսն հրաժարեալ ի միաբանութենէ այն հաւատոյն արտաքսի.

ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԸ ՁԵՌՆԳԻՐ

28. գ. Քանգի զմիոյ ի քաղաքացն եպիսկոպոսի.

30. Բ. Մինչեւ ցթագաւուութիւնն որ Թէոդոսի եհաւ.

17. ԺԵ. Քանգի Սարինոս, որ Հերակլի արքայաւ.

57. Է. Որ յԱլտրիս եպիսկոպոս Երեացեաց հատողաց զհամագոյութիւն.

126. Իր. Գոչէին յերկարս նենգութիւն կրել.

131. Է-Ք. Նախ Ղիթորիոս Էպիսկոպոսն հրաժարեալ ի միաբանութենէ այն հաւատոյն արտաքսի.

ՅՈՒՆ. ԲՆԱԳԻՐ

Ὡς μίᾱς τῶν ἐν Κύπρῳ πόλεων.

Ἀγχεί τῆς βασιλείας νέου Θεοδοσίου.

Σαβίνος γάρ, ὁ τῶν ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης.

Ἐν Συρίᾳ ἐπίσκοπος, εἰς ὧν τῶν μισούτων τὸ ὁμοούσιον.

Ἐβῶν μακρά, δόλον ὕπομένειν.

Ἠρώτος μὲν Λιβέριος ὁ τῆς Ρώμης ἐπίσκοπος παραιτησάμενος ἐκείνῃ τῇ πίστει συνθέσθαι, ἐόριστος γίνεσθαι.

1. Սոյն անձանք Էրեացեաց կամ Երեացեաց անունն փոխանակ՝ յուսմարէ ունի « εἰς ὧν τῶν μισούτων » և այլն. որ է, « Մի գոչով յատուցողաց » (և մէ հատողաց), և այլն. Թերեւս

Թարգմանին յատուկ անուն կարծեր է զայն, իբր Էլեզոնտ, և ապա մի դիւնէ ինչպէս զընտրաց մէջ Էրեացեաց կամ Երեացեաց եղեր է:

ԷԶՄԻԱԵՆԻ ՏՊԱԳԻՐ

234. գ-դ. Ղուկիփեռ երկարացեաց եպիսկոպոս, իսկ Եւսեբիոս Բերկաղացեաց.

383. ժր. Կեցեալ ամս ԾԻ.

392. Ի Հիւպատուն Վաղէսի Ե.

429. գ. Թղթովք գորս իսրեան միւթարէին.

494. ա. Էր ի խորին Ասորոց.

596. ժդ. Ի կոչեցեալն Կիւնառնայ կոյս քարշեալ.

598. ժ. Քառուանթոս Է ամ... առաջնորդ եղեալ.

291. գ. Արգելմամբ ախտին բժշկանալ վարձանեցաւ.

234. գ. Երկրորդն ի Վեռին թերոյ.

463. Ե. Զիւրդ սղբա առ թիւ աւուրցն երկնայնեալք.

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅ ԶԵՌԱԳԻՐ

173. գ-է. Ղուկիփեռ Երկարացեաց եպիսկոպոս, իսկ Եւսեբիոս Բերկաղացեաց.

264. իգ. Կեցեալ ամս չորս.

269. իդ. Ի Հիւպատուն Վաղէսի Ե.

290. դ. Թղթովք գորս ախտացն միւթարէին.

Զ. գ. ա. Էր ի հովտեն Ասորոց.

399. ժգ. Ի կոչեցեալն Առնայկոյս քարշեալ.

400. ժր. Քառուանթոս Է ամ... առաջնորդ եղեալ.

215. գ. Արգելմամբ ախտին բժշկանալ վարձանեցաւ.

173. Երկրորդն ի Վեր ի Լիւրիւյ.

314. իա. Զիւրդ սղբա առ յառաւուրցն երկնայնեալք.

ՏՈՒՆ. ԲՆԱԳԻՐ

Λούκιος μὲν Καράλων ἐπίσκοπος, Εὐσέβιος δὲ Βρεκέλλων.

Ζήσας ἐτὴν νδ (54).

Κατὰ τὴν ὑπατεῖαν Οὐάλεντος τὸ πέμπτον.

Καὶ γράμμασι τοὺς οἰκείους παρεμυθεύοντο.

Ἦν τῆς Κοίτης Συριάς. (Ի Ս. Քիրթ Թարգմանի միշտ յստորին լստորին).

Ἐπὶ τὸν καλούμενον Κινάρω τὰ μέλη συνάραντες.

Χρύσανθος ἐπὶ ἑπτὰ ἐτὴν... πρόστας.

Τῷ τῆς ἐμφράξεως νοσήματι συσχεθεὶς ἐτελεύτησεν.

Ἀμφοὺν οὖν τῶν ἄνω Θηβῶν.

Πῶς οὗτοι περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν διαφωνοῦντες.

Վերը ըսինք, թէ յարգ. Հրատարակին յաճախ առանց սրբագրելու թողուցներ ի թարգմանին կամ գրչազրաց ախյայանի սխալն, րը, և ոչ իսկ ծանօթութիւն զրեւր է անոնց,

և այլն. Որպէս զի գորս տեղ բաժն չըլլանք այս խօսքերը, կը ներկայացնենք ընթերցողաց հետեւեալ քանի մի օրինակները.

ԷԶՄԻԱԵՆԻ ՏՊԱԳԻՐ

3. ժ. Իսկ ի Կայսերին Սեւերեայ Գաղերիոս Մարտիրոս առաքեալ¹.

653-4. ա. Մերթ զայդ խոստովանէին, ընդ այնուիկ և ոտրախանային.

651. դ. Զախարանաց համբերէին.

650. ժա-ժգ. Իսկ ընդ այնեւ նոյն ժամանակաւ... ի Հիւպատուն Թէոդորայ Գ. և Վաղէսի Երեմի.

648. ռ. Բայց իրին զառ ժամանակաւ արժանի յիշատակի եղեալ.

642. գ. Յուցանել կամեւ.

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅ ԶԵՌԱԳԻՐ

3. ժե. Իսկ Սեւերիոս Կայսր ի Գաղերիոս Մարտիրոս առաքեալ.

432. ժգ. Մերթ զայդ խոստովանէին, ընդ այնուիկ և ոտրախանային.

431. ա. Աշխատանաց համբերէին.

429. Իսկ ընդ այն նոյն ժամանակաւ... ի Հիւպատուն Թէոդորի ԺԳ և Վաղէսի Երեմի.

429. է. Բայց իր ինչ առ ժամանակաւ արժանի յիշատակի եղեալ.

425. ժգ. Յուցանել կամեւ.

ՏՈՒՆ. ԲՆԱԳԻՐ

Σεβήρος δὲ ὁ Καίσαρ οὐδὸ τοῦ Γαλερίου Μαξιμιανοῦ πεφθεῖς.

Νῦν μὲν ταῦτα ἔλεγον, νῦν δὲ τὰ ἕτερα, συγκατατίθεντό τε ἐν ταυτῷ, καὶ ἡργοῦντο.

Τὸν σκυλμὸν (նիղուիւն, վիլա, սանջաւի) ὀπείμενον.

Ἰπὸ δὲ τούτου τὸν χρόνον... ἐν ὑπατεῖα Θεοδοσίου τὸν τρισκαίδέκατον, καὶ Οὐάλεντιανὸς τὸ τρίτον.

Πρᾶγμα μέντοι περὶ τόνδε τὸν χρόνον ἄξιον μνήμης γεόμενον.

Δεικνόναι βουλόμενος μὴ

1. Սա այն հատուածին մասն է, որոյ հին Թարգմանութիւնը պակասեցով էջմիածնի ձեռագրին մէջ, Մարտիր վարդապետ նոր Թարգմա-

նէր է յոյն բնաղբին. չգիտեմ թէ իւր ունեցած բնաղբին այդպէս է եղեր արեւոք, թէ անմասն գրութեան արդիւնք է:

ԵԶՄԻԱՆԵՆԻ ՏՊԱԳԻՐ

ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԱՏ ԶԵՌԱԳԻՐ

ՅՈՒՆ. ԲՆԱԳԻՐ

ցառ միայն փորձապէս ունել (զանձն) ի յիմաստասիրացն իրատուց.

638. գ. Վասն զի յամիս, ոչ հասանես ինձ.

613. գ. Վշտացուցանել զՀռովագգիւն.

579. է. Ի վարս¹ քրիստոնէութեան ընդարձակիլ.

578. ժա. Ոմանք խնդրէին նոր քառացանկ զՏիմոթէոս.

577. ժբ. Զի արդարս աշտօրիկ յարիւնտոսական աղանդ փոխեցան.

494. գ. Դիմէր յանպատ.

432. Թաղաւորեալ ամս ժեշ կեցեալ ամս ԻԴ.

223. ժգ. Ի Գաղիա ի քաղաքինացոց² մտեալ նորա.

201. իբ. Յայնժամ նախ եպարքոս կարգեաց.

175. բ-ժ. Յուլիանոս զոյնն հետայն հիւպատրի (, որ) նոր էր³ Սարգիսիւնի և Յուլիանոսի, և այլն.

ցեալ մի անփորձապէս ունել (զանձն) ի յիմաստասիրացն իրատուց.

423. ժէ. Վասն զի քէ յամիս, ոչ հասանես ինձ.

409. ի. Վշտացուցանել զհաւնագգիւն.

386. յ. Ի Պարս քրիստոնէութեան ընդարձակիլ.

385. ժբ. Ոմանք խնդրէին նառնացանկ զՏիմոթէոս.

384. ժբ. Զի արդարս աշտօրիկ յարիւնտոսական աղանդ յարեցան.

2. գ. Ի յապահովական մանաւանդ փոփոխիւր.

291. իե. Թաղաւորեալ ամս ժեշ կեցեալ ամս ԻԴ.

165. ժգ. Ի Գաղիա ի քաղաք ֆինիացոց մտեալ նորա.

149. ժբ. Յայնժամ նախ եպարքոս կարգեաց.

124. գ-է. Իսկ Յուլիանոս զոյնն հետայն հիւպատրի, որ էր առ Բետսիսիւնի և Յուլիանոսի, և այլն.

ἀπειρώς ἔχειν ἑαυτὸν τῶν φιλοσόφων παιδευμάτων.

Εἰ γὰρ βραδύνεις, οὐ καταλήψῃ με.

Κίθουεύειν τοὺς δμοφίλους.

Τὸν ἐν Περσίδι χριστιανισμὸν πλατυνθῆναι.

Οἱ μὲν ἐξήτουν ἐνθρονισθῆναι Τιμόθεον ἀρχιεπίσκοπον.

Πῶς οὗτοι οἱ ἄνδρες τῇ Ἀρειανῶν θρησκείᾳ παρέμειναν.

Ἐπὶ τὸν ἡσύχιον μάλλον ἐτρέπετο.

Βασιλεύσας ἑπτὰ δεκαπέντε, ζήσας ἑτὶ εἰκοσιτέσσαρα.

Ὅτι εἰς ἐν τὸν πολιχνίων εἰσελθόντος αὐτοῦ.

Καὶ τότε τὸν ἐπαρχον...

κατέστεσεν.
Ἰουλιανὸς δὲ τῇ ἐξῆς ὕπατα Ἀρβιτιωνὸς καὶ Δολιανὸς.

Ասոնց նման դեռ ուրիշ շատ ուղղելի կամ ծանօթութեան կարօտ բաներ և իմաստներ կան, որք իսկ և իսկ աչքի կը գարնեն, երբ համեմատուելու ըլլան ընտրքին հետ. ինչպէս օրինակ իմե, Դեղիոս (186, ժբ) ուղղելի («Ազեղիոս», Էտսիքիոս (207, է) ուղղելի («Եւգեւսիոս», Եկեղեց (454, բ) ուղղելի («եղեւսի») (ԹՊ ԴԵՄՈՒՄԵՆՍ), արեւելից (377, ժէ) ուղղելի («արեւմտից», Լապտիկոս (197, գ) ուղղելի («Լաւրիկիոս» (Լաւրիկիոս), Երկոս (329, ժգ) ուղղելի («Երկոցոն», «գալլ մեղս անձին ապաստաներ»

(450, ժ) ուղղ. «ամբաստանէր» (κατεγδρεί), աշրն (626, է) ուղղ. «այեր» կամ «աւղ» (ինչպէս ունի Երուսաղ. օրինակն) յն. ծ Ժիր, արեւելիցն (կողմանց, 634, ժ) ուղղ. «արեւմտային» (τῶν ἐσπερίων μερῶν), (խաւթացեալ) սգով (14, ա) ուղղ. «ոգուով» (τῇ ν ψυχῇ ν ὑπεραλγῆσας), յերսորիս (174, ժա) ուղղ. «յարսորս» (εἰς ἐξορίαν).

Մէկ երկու օրինակ եւս մէջ բերենք չափազանց բառացի կամ սխալ թարգմանութեան, և այդ յանցանքը միայն թարգմանչին ընծայելի է.

1. Զարմանալի չէ՞, յարգ. Հրատարակիչն (152 613, գ) ձեռագրի պարտոցն որբաբեր է ըստ բնագրին և փոխեր է ի Պարսիցն. իսկ այս առջի պահէր է ի վարս՝ փոխանակ ի Պարսս որբաբերու, առանց ծանօթութիւն մ'անգամ զնելու. այսպէս կ'ընէ յաճախ:

2. Սոլիչի կամ սոլիչ օս է փոքրիկ քաղաք, ասան. Թարգմանիչն երկու բառ կարգացրէ է

զայն, թո՛ւ և ինչպէս, և վերջինս յառաւի առաւիճ — Այս դիտողութիւնը բերի է նաեւ Տէր-Մովսիսեան (էջ 223. ա ծանօթ.):

3. Նոր բառին սղգեանկան և տառն՝ «հիւպատրի» վերջի գրին է «հիւպատրի որ էր» և այլն: Սոյն պարբերութեան Երուսաղեմի օրինակին «առ Բետսիսի» անուան սխալ է:

՝ 2. Առողջապահութիւն առտնին, Կ. Պօլիս Տպագր. Նշան Կ. Պետրպէրեան 1898. զինն է 25 շէր:

Եւանթի բանասերն Տօք. Տաղաւարեանն իւր անխնայ զբաղմանական երկերովը կ'ուզէ յափշտակել արժանաւոր դրուատիք մը, զոր յօտարութեամբ և իրաւամբ կը շնորհեմք այս յարատեւակ գրչին: Թողունք իրեն տարիներ առաջ հրատարակած ուսից և անուսից համար շահաւէտ երկերն, սոյն Պատ. Տօքգորը տարւոյս սկիզբէն զրչին մի աւելի աշխուժութիւն տալով, յաջորդաբար հրատարակեց Մանրէաբանութիւնն*, զաղղիբերէն Տիեզերք և ինչ կազմութիւնն**, և վերջերս Աստիճանադրականութիւնն*** զոր հեղինակն կը յանձնէ ազգայնոց՝ «Բազմաբնիկ և Աղօթագրքին քուլն» գնել: Եթէ մագնիտի կտոր մը ալէ՝ ծովի ուղիւնոսին մէջ ճարտար նաւապետին կ'առաջնորդէ, առողջաբանական մատենան ալ՝ կ'ուղղէ և կը հսկէ մարդու փափուկ, զիրարյալյալ և թանկագին կենաց վրայ: Ազգային գրականութեան մէջ ունիմք բաւական առողջաբանական գրքեր, յորս զայս թէն ս'չ ամենն կատարելաբար՝ բայց ընտիրներէն մին կրնամք համարել՝ իւր նիւթոց ճոխութեամբ, և որ մեծն է, վասն զի բժշկի մը թելի երկն է (հոս անշուշտ կրնամք ըսել. վարդապետեան առաջ), և արդի առողջաբանական օրինաց վրայ կազմապարտած: Սոյն գործը, ինչպէս արդէն հեղինակը իւր յառաջաբանին մէջ կը գրէ, մենք ալ քննեցինք և տեսանք՝ որ ոչ միայն իրրեւ դասագիրք կրնայ ծառայել՝ այլ ամեն դասակարգի ոչ հասակի աշակերտ և կանանց առողջապահականաց առաջնորդ մ'է:

Հեղինակը այս երկը բաժնած է Ութ ընդարձակ գլխակարգութեանց: Առաջնոյն մէջ կը խօսի մարդակազմութեան վրայ, որ

աշակերտաց համար աւելորդ է. վասն զի աշակերտը դեռ առողջաբանական այս գաւառնից չսկսած, առաջնոց համառօտ կամ ընդարձակ տեղեկութիւնք առած կ'ըլլան մարդակազմութեան վրայ՝ երբ քնական պատմութեան շրջանը կ'աւարտեն: Բայց քանի որ հեղինակը այս երկը ազգային աշակերտներէն զատ՝ բոլոր հայ հասարակութեան ալ մէն դասակարգի անձանց կը յանձնարարէ, յորոց ոմանք գուցէ մարդակազմութեան և ոչ այլոքներն գիտեն, ուստի անոնց անհրաժեշտ էր տեղեկութիւն մի առնուլ իրենց կազմութեան վրայ, որուն առողջութեան կ'ուզէ խնամք տանել: Երկխափութեանն այս գլխակարգութիւնը պատկերազարդ*** է. և իւրաքանչիւր պատկեր ըստ բաւականի որոշ գաղափար մի կու տայ՝ մարդու ներքին գործարաններու կազմութեան վրայ: Երկրորդին մէջ կը բացատրէ կենդանական և բուսական սննդաբար մարմինները, անոնց պատրաստութիւնը և պահպանումը. մի քանի էջերով կը յիշէ զանազան համեմեքներ, և նոյն իսկ քաղցրահամ համեմեքներ. հեղինակն այս վերնագրով կ'իմանայ քաղցի այն ամենայն երևոյթները, զոր օրինակ, գեղեցիկ պատրաստութեան սեղանը, զուարթ սեղանակիցներ, մարգագետնի կամ գետնի տեսարանով տեղ մը ճաշելն, նուագներով կամ խելկատակներով, և կամ տխուր երեւոյթը, զոր օր. մութ սենեկի մէջ միտակ ճաշելն, գուռի հասնելն, և այլն, օրոնք ախորժ կը բանան կամ կը զոցեն: Սակայն ըստ մեր կարծեաց, զստոնք աւելի երեսակայեալ քան թէ քաղցրահամ համեմեքներ կուցնուէ: Բնական (չօր) և արուեստական ըմպելեաց վրայ կարեւոր տեղեկութիւնք կու տայ. կը արդիւնքնէ՝ թէ ինչ շահաւէտ և զանակաւ սննդաբար նիւթերը իւրացընելու է: Երրորդին մէջ, շնչառութեան և ասոր

զիբերէն (պակաս էր), որ ոչ հայուն և ոչ զաղղիկացւոյն հետաքրքրական է. վասն զի առոր նման անբաւ գերազանց, գաղ. մատենաներ կան, որոնց ընդհանրաբար աւելի կը զիմեն ազգային և օտար ուսումնականք:

*** Ար. Բովանդակէ 25 պատկեր. զորս հեղինակը իրեն միւս երկերուն մէջ մի քանի անգամ զործածած է:

* Հմտաւից փոքրիկ երկ մ'է՝ ոչ գործնական այլ վարդապետական. հեղինակը ուսումնական դժուար բառերու կազմութեան մէջ բաւական յաջողութիւն է:

** Ըստ մեր կարծեաց՝ արդէն հեղինակը այս երկին առջ. կրնար աւելի ազգագրւոյն զբոյլի մը հրատարակել, քանի որ զայն հայերէն զորս մենեւեռն չունիմք: Ի՞նչ հրատարակած՝ այլ գաղ.

կարեւոր նիւթին (օղ) վրայ յօդուածներ կը նուիրէ : Զորարդդ գլխակարգութեան մէջ՝ խնամքով առանձին զուգներով կը դնէ աշխատութեան, մարմնամարզի (որուն կարեւորութիւնը մեր կրթական հաստատութիւնք պարսպանքի տնտաբերութեամբ չեն ուզեր զիտնալ), քնոյ վրայ կարեւոր գիտելիք. այս գլխակարգութեան մէջ չէ մոռցած մեր փափուկ զգայարանաց կիրառութեան մասին օգտակար խորհուրդներ տալու : Հետաքրքրական գլխակարգութիւն մ'է նաեւ Հիւնգերարդը, ուր ընդ երկար և մանրամասնօրէն կը գրէ մորթային դրութեան, զանազան բաղանջաց և հագուստներու վրայ : Վեցերորդիւն մէջ կը ցուցնէ թէ մարդու առողջութեան վրայ ի՞նչ ազդեցութիւն ունին կլիման, հողը, ջուրը, բնակարանը, և այլն : Մեզ ամենէն հետաքրքրականը երեւցան էրօքներորդ և Ուրբորդ գլխակարգութեան պարբերութիւնք, յորոց առաջնոյն մէջ կը խօսի պէս պէս հիւանդութեանց, առնոց ազդակներուն, պատճառներուն, փոխանցման, զգուշութեան և դարմանին վրայ՝ դժհասցուիչ կերպով. իսկ երկրորդին մէջ՝ արկածներու (թունաւորութիւն, շնչահեղձութիւն, շնչարգելութիւն, խեղդում, վիրաւորութիւն, որը միշտ կը պատահին, և անական զեղերու վրայ : Այս գնահատելի աշխատութիւնը կը ինքէ կեանքի և երկարակեցութեան հակիրճ յօդուածով մը : Պիտի չմոռնանք աշխատութեան ամենէն կարեւոր մասն ալ յիշելու, որ է իւր պարունակած նիւթոց այլոգրենի կարգաւ ցանկն, որ է զրքին բանային, զոր բառական շտապով կազմած կը տեսնենք, որուն աւելի խնամք տանելու էր ի գիւրութիւն առողջանքը ընթերցողին : Վասն զի շատ կարեւոր բառեր, զորս յիշած է երկին մէջ, կը պակսին սոյն ցանկէն. զոր օրինակ, ընդերաձձի, ախորժատառք, հաստառք grippé, նոսրացական շերտ f. éruptive, և այլն, և այլն :

Ընդհանրապէս ուսումնական բառերու մէջ հետեւեր է Հ. Մ. Քալուշուոյ հանրագիտակ բառարանին, նաեւ ինքը տեղ տեղ նոր նոր բառեր կազմած է, յորոց շատերը լաւ յարմարցուցած է, թարգմանելով սօսեր բառերը ի հայ՝ ըստ սոյն վերոյիշեալ բազմաբոյն

բանասիրին : Զհասկցանք՝ թէ ինչու հեղինակը՝ զաղ. Chlorose բառին՝ տեղ մի (էջ 24) Սալաւարիանոսիանէ, և ուրիշ էջ մի (374) Ջորաիանոսիանէ, և ուրիշ տեղ մը (էջ 144) Դալանգէ կը սեփականէ Լաւ չէրթոնի acide տեղ գործածել քրոնոստ, նախ՝ որպէս զի ըստ. Հ. Քալուշուոյ տարարաւանական յանգեցու ուղղամիտ օրէնքը բոլորովին հաստատուի, երկրորդ՝ որպէս զի քրոն [տճ. քոնքոն] քաջախով պատրաստուած կանաչեղէնէ, և քրոն [պտուղ] ամականէն ուրոշուի : Առ այժմ՝ այսքան համառօտ խօսելով այս երկին ուսումնական բառերուն վրայ, ուրիշ առիթով ընդարձակօրէն կը յայտնենք մեր կարծիքը :

Հ. ՍԻՄՈՆ ԵՐԵՎԱՆԻ

3. Տարվմանկանութիւն կամ Տեսակաց և մարդոս ծագման խնդիրը. Միխիլարեան. տպարան, Վենետիկ, Ս. Ղազար. 1898. զինն է 1 ֆր. :

— Հ. Սիմոն Երեւմանի Գործնական գիտութեան քաջագրէն հանուած՝ մանր առուերով, բառածալ, երկիշեան, 24 էջերէ բաղկացեալ տետրակ մը, որուն նպատակն է ցուցնել թէ Տարվմանկանութիւնը կամ Յեղաշրջականաց վարդապետութիւնը չէ՝ հաստատեալ իրողութիւն, այլ ենթադրութիւն, որուն ի վկայութիւն կը բերէ նոյն իսկ նշանաւոր Տարվմանկանաց դրած տողերը : Այս փոքրիկ երկին մէջ իրբեւ ի թատերի՝ հանդէս կ'ըլլեն Տարվին, Հիւնքը, Հիւնքը, Ֆրէտ, Գանդուրին, Լամբը, և այլ և ուսնուին Տարվմանկանք՝ իրենց բոլոր վարդապետութեամբք՝ գործող մի առ մի կը հերքէ Հեղինակը՝ հետեւողութեամբ Դուլիմիէ և այլոց՝ հզօր տպացոյցներով. իրբեւ տարվմանկան գրուած՝ վերջին տարիներս երեւցան Մոռնա մամութիւն մէջ շարք մը յօդուածներու «Էվոլուցիայի գաղափարը» մակարդութեամբ. իսկ իրբեւ հակադարվմանկան գրուած՝ այս առաջին անգամ ի հրապարակ կ'ըլլէ, թողով մի քանի Հանդիսց մէջ երեւցած մանր պատմութիւնները : Արարեւ համառօտ՝ բայց հմուտից տետրակիս երկասիրողը՝ պիտի հասնի իւր նպատակին եթէ

կարենայ թումբ մը կանգնել տարվինական հոսանաց դէմ, որ օրէ օր կը ծաւալի նաեւ ազդերնու մէջ յանդէստ:

Սոյն երկի մասին տես Արմենիա (հոկտ. 8, 1898) լրագրին գնահատութիւնը:

Է. ԱՐՄԵՆ ԴԱՅԻԿԵԱՆ

4. Հարեւանցի Ռայեանց Հայոց հիւն գրա-կանոքեան վրայ, Տետր Ա. Երկասիրեց հանդերձ ծանօթարթաններով, Լեւոն Գեորգեանց, Տիգրիս, 1898:

Երեսուն էջերէ բաղկացեալ տետր մը, ուր յարգ. Հեղինակը Հարեւանցի կերպով կը շօշափէ հայկական հին գրականութեան պատկանելի հերոսները, և անոնց մատուցած անդին ծառայութիւնը՝ ոչ նկատմամբ միայն հայկական գրականութեան, պատմութեան կամ աշխարհագրութեան, այլ նաեւ իրենց դրացի արեւելեան ազգաց, որոց մասին եւս կու տայ ստորոգ տեղեկութիւններ. որոնք, ըստ խոստովանութեան իսկ հայերնազէտ հմուտ եւրոպացուց, շատ ծանրակշիւ են և իրենց ակնկալութենէն վեր: Համառօտիւ կը յիշէ հայ գրականութեամբ զբաղող և հայ եւրոպացի բանասէրները, և վերջապահին մէջ կը գանգատի, և իրաւացի կերպով, հայ տար-րի անտարբերութեան առ Նախնիս և անոնց սքանչելի գանձերը, և առ օտար յարման վրայ: Բայց իրեն սուր տեսութեանց հետ ունի նաեւ ինչ ինչ կարծիքներ, որոնց թողունք անճշդութիւնը, նիւթին եւս անճաշ են:

ՆԱՅՆ

5. A PROPOS DES DEUX SCEAUX HÉTÉENS
PAR K. J. BASMADJIAN

“Proceedings of the Society of Biblical Archeology”, Հանդիսին Յունիս ամսէն հանուած՝ հինգ համառօտ՝ այլ հմա-լից էջերէ բաղկացեալ տետրակ մը, որ կը խօսի՝ Հանդէս ամսօրեայի 1898, Մայիսի պրակին մէջ հրատարակած երկու կնքոց վրայ, որոնք տետրակիս առաջին էջին մէջ գրուած են: Հեղինակը՝ մեծագոյն կնքոյն վրայ չգտնելով հեթեան ոչ մի նշան՝ կ'անցնի ուսումնասիրելու փոքրագոյնը՝ Վերջնոյն վը-րայ (առ այսմ՝ ենթադրութեամբ միայն) կը

կարդայ, Մեծ քաղաքի Մոստ(ս) աշ-լի իշ-խան Գոսմանձի կամ Կամկուշի. — և ապա կնքոյն ամբողջ նշանները միացնելով՝ բո-լորովին տարբեր ընթերցումով մը կ'ըսէ. Մեծ քաղաքի Մոստ(ս) ոչ, որդի Դար-հաշարայի. որովհետեւ իշխան բառին հա-մապատասխան նշանը՝ կը ցուցնէ միան-գամայն որդի: Չանց չընենք յիշելու, որ հե-ղինակին ծանօթ են՝ հեթեան տրձանագրու-թեամբք զբաղող գիտնոց կարգալու դրու-թիւնները. և առանձինն յանուանէ կը յիշէ Պրոֆ. Սէյս, Հալեի, Յեննէն, և այլն, և աւելի վերջնոյն ընթերցումածոց կը հետեւի՝ Հուսկ ուրեմն, յարգ. և քաջահմուտ հեղի-նակն ինքն իրեն կը հարցնէ. Եթէ Հեթեանք՝ Նախահայք, և և եթէ իրենց լեզուն հայե-րէն է, ինչո՞ւ մեր լեզուին օգնութեամբ կա-րելի պիտի չըլլայ մեկնել այնքան հեթեան յատուկ անուններ, որք ծանօթ են ասորա-կան, եգիպտական արձանագրութեանց, և ընտիր հեղինակաց ձեռքով: Եւ գովելի ազ-գասիրութեամբ իրեն պարծանք կը համարի՝ եթէ երբեք այս փառքը ստանայ մեր մայ-րենի լեզուն: Սակայն, կը յաւելու, ճմար-տութիւնը պարզելու ժամանակին հասած չէ դեռ մեզի համար. և Ծ. Լեւոնյանի խօսքով կը կնքէ. “Nous n'avons besoin que de savoir attendre”:

ՆԱՅՆ

ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄԻՍ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 24

ԱՆԳԼԻԱ — ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԸ

ՍԻՐԻԱՐ ՔԻՇՆԵՐ Ի Ֆաշտա Մարշան զննապետին հետ տեսութենէն վերջը՝ իբր կրցած համադել զաւլիսացի ուղայն վերցնելու Ֆաշ-դայե զաւլիսական դրօշը, զի նա կ'ըսէր՝ օր իր վարչութեան հրամանով կը գտնուէր հետեւի